

Hippokrates' skrift om lægen

Af Anders Frøland

Dette lille skrift ses ikke at være oversat i sin helhed til dansk tidligere. Det første afsnit er til gengæld citerede flere steder, f.eks. hos Wiberg (1931) og Aggebo (1964). Det indeholder imidlertid meget andet, der belyser opfattelsen af, hvad der er vigtigt for den lægestuderende at lære. Det er - ud over lægens udseende og almindelige habitus - indsigt i elementær adfærd i konsultationsstuen, de vigtigste instrumenter og indgreb, åreladning og kopsætning. Meget er holdt i samme sprog, som vi kender fra vor tids instrukser. Teksten indeholder ofte vendinger som "det er nødvendigt at", "man bør".

Der lægges stor vægt på lægens prestige, et mislykket indgreb er både til skade for patienten og for lægens ry.

Mange af de anvisninger og synspunkter, som forfatteren anfører, genfindes i andre hippokratiske skrifter. I en anden artikel forsøges nogle af dem sat ind i en sammenhæng med de aktuelle krav til bredden i yngre lægers videreuddannelse (Frøland 2005).

Om lægen tilhører den store samling på ca. 60 skrifter, der går under navnet *corpus hippocraticum*. De stammer fra det 5. og 4. århundrede f. K. Hvor mange af dem, om noget, der er skrevet af Hippokrates (ca. 460-370) vides ikke. Det er også usikkert, om man i Antikken opfattede Om lægen som et hippokratisk skrift, da det ifølge Littré (1860) ikke er omtalt hos andre af Antikkens forfattere. Men det har i hvert fald overlevet som hippokratisk til vore dage.

Hippokrates: Om Lægen

1. Lægens værdighed kræver, at han er velnæret at se til og sund af udseende i overensstemmelse med sin natur. For mange mener, at de, som ikke er i god legemlig stand, heller ikke kan tage ordentligt vare på andre. Dernæst skal han være net med sin person, pænt klædt og duftende af aromatiske salver, men ikke påfaldende. Når han er sammen med syge, er alt dette behageligt for dem, og det er derfor nødvendigt at lægge vægt derpå.

Når det gælder hans egen sjælstilstand skal han udvise fornuftig adfærd, og det er ikke alene nødvendigt med tavshed, men også med en særdeles velordnet livsførelse. For det er bedst for anseelsen. Opførslen skal være nydelig og god, idet den både skal være seriøs og venlig over for enhver.

Portrætbuste, der muligvis skal forestille Hippokrates, jfr. indskriften på soklen. Iflg. Ny Carlsberg Glyptoteks katalog over græske portrætbuster kan det også dreje sig om filosofen Kleantes (331-231). Busten er i hvert fald ikke samtidig med Hippokrates, men kan være et udtryk for kunstnerens opfattelse af Hippokrates. Original 3. årh. f.Kr. Kopi ca. 100 e.Kr. Højde 26 cm. Ny Carlsberg Glyptotek I.N. 1795.

For et pågående væsen og overdreven imødekommenhed bliver foragtet, også hvor den kunne være påkrævet. Og med hensyn til lægens handlefrihed: der er nogle handlinger, der værdsættes, når de gøres om end sjældent over for de samme patienter (1). Ansigtstudrykket tænksomt, men ikke dystert. For så synes han at være studs og menneskefjendsk. Men man bør ikke mindst tage sig i agt for ham, der hengiver sig til latter og udviser vulgær munterhed.

At være retfærdig og lige over for andre i alle forhold. For man skal yde sin hjælp med megen retfærdighedssans, for patienterne er i et ikke ringe afhængighedsforhold til lægen. For de syge underkaster sig lægerne, og til stadighed træffer lægerne på kvinder, jomfruer og de mest kostbare ejendele. I forhold hertil er det nødvendigt at udvise selvbeherskelse.

Således skal lægen nu være med hensyn til sjæl og legeme.

2. Med hensyn til de forskrifter, der gælder for lægekunsten, og ved hjælp af hvilke man kan blive en kyndig læge, så bør det fra starten gøres klart

hvilke, man skal begynde med at lære. De tilfælde, som behandles i konsultationen, egner sig netop for de studerende.

Det er først og fremmest nødvendigt at have et passende lokale. Det skal være sådant, at hverken vinden generer den tilstedeværende selv, eller at solen og dens stråler er til besvær. Lyset skal om muligt være klart for behandlerne, ikke til gene for de behandlede. I alle tilfælde skal lyset helt være som følger, fordi det sker at lyset skader øjnene. Derfor er det foreskrevet, at lyset falder på denne måde: Strålerne må aldrig sigte lige mod ansigtet, for det skader et syn som er svagt. Enhver påvirkning kan være nok til at belaste svækkede øjne yderligere. Lyset skal man derfor bruge som anført.

Lejer skal helst være af samme højde som dem selv (2).

Lægen skal ikke anvende ting af bronze, undtagen instrumenter. For den, der fremhæver sig selv ved at anvende sådant udstyr, forekommer mig at være en vulgær person.

Det er nødvendigt at have friskt og rent drikkevand til patienterne. Man skal bruge rene og bløde klude, af linned til øjnene, svampe til sår. For disse ting forekommer at være en god hjælp i sig selv. Alle instrumenter skal være velegnede til formålet i henseende til størrelse, tyngde og skarphed.

3. Du bør være opmærksom på, hvorledes du bruger det, du tager i anvendelse. Især hvis genstanden vil komme i kontakt med den syge legemsdel. Det gælder bandager, lægemidler og lærredsforbindinger, og også plastre. For disse er længst tid på de syge steder, derefter tager det kun kort tid at fjerne dem, opfriske såret, rense det og skylle med vand. Og hvor det er nødvendigt at gøre noget, skal man overveje om det skal gøres i større eller mindre udstrækning. At gøre noget i større eller mindre udstrækning på det rette tidspunkt eller ej kan gøre en stor forskel.

4. I lægekunsten er der en rigtig måde at anlægge en bandage på, den hvor patienten bliver hjulpet. De følgende to hjælper mest: den ene hvor det er nødvendigt at komprimere, den anden hvor der skal bindes løseligt. Årstiden bør iagttages, når man overvejer om bandagen skal være tildækket eller ej, derfor er det nødvendigt at patienten ved, hvornår han skal bruge den ene eller anden af de to måder. Bandager, der er smukt tillavede og af et dramatisk udseende, men som ikke er til nytte, bør man afvise. For en sådan bandage er vulgær og udtalt pralende og vil ofte være til skade for patienten. Den syge søger ikke det dekorative, men det gavnlige.

5. Ved operationer, dvs. i de kirurgiske discipliner, som er gennemskæring eller brænding, kan både det hurtige og det langsomme indgreb anbefales. For der er brug for begge slags. Hvor det kirurgiske indgreb består i et enkelt snit, bør det gøres hurtigt. For når det er sådan, at de opererede føler smerte, bør det smertevoldende vare så kort som muligt. Dette opnås,

når snittet er sket hurtigt. Når det er nødvendigt at gøre mange snit, bør det kirurgiske indgreb gøres langsomt. For gøres de mange snit hurtigt, er smerten vedholdende og stor. Men ophold mellem incisionerne giver nogen grad af ophold i patienternes anspændelse.

6. Det samme kan vel siges om instrumenterne. Vi anbefaler at bruge spidse og brede, men ikke ligegyldigt til alt. Der er dele af legemet, hvorfra blodet strømmer hurtigt, men det er ikke let at holde det tilbage. Det er tilfældet for varicer (åreknuder) og nogle andre blodkar. Det er nødvendigt, at snit i disse er smalle, således at blødningen ikke bliver voldsom. Undertiden er det dog nyttigt at fjerne blodet fra disse blodkar. På ufarlige steder og dér hvor blodet ikke er for tyndt, kan man bruge bredere knive. For blodet skulle gerne flyde, ellers sker der intet (3). For det er meget flovt ikke at opnå det tilsigtede med sin kirurgi.

7. Af kopper (til kopsætning) siger vi, at der er to nyttige slags. Når væske er samlet langt fra vævets overflade, er det nødvendigt at koppers mundingscirkel er snæver, selve koppen ikke for voluminøs og håndtaget forlænget, men ikke tungt. Hvis koppen er sådan, trækker den lige op, og trækker den udskilte væske op mod vævet (huden). Men hvis der er mange udbredte smerter i vævet, skal munden være stor, men selve koppen skal ligne de øvrige. Så vil du finde, at den trækker det smertende fra de fleste steder til det passende sted. For koppen kan ikke være stor uden at den trækker fra vævet i et større område. Er koppen tung, synker den ned i de overliggende væv, mens fjernelse af serum hellere skal ske fra dybden. Ofte efterlades det sygelige. Er sekreterne ophobet langt fra de overliggende væv, trækker kopper med brede munding meget fra det øvrige væv. Det hænder nu, at denne væske blokerer for det serum, der er samlet nedenunder, og at det der generer efterlades, mens det uskadelige fjernes. Det er nødvendigt at skønne over den fornødne størrelse af koppen i forhold til de dele af legemet, som skal behandles.

Når man skarificerer (ridser i huden), skal blodet trækkes fra dybden (4). For blodet skal være synligt på de behandlede steder. Ellers skal man ikke scarificere (indenfor) den (af koppen) optrukne cirkel. For vævet er mere spændt (på dette sted) end på selve det syge sted. Brug buede knive, der ikke er smalle i spidsen. Undertiden kommer blodet klæbrigt og tykt. Der er derfor risiko for at (blodet) blokerer indsnittene, hvis disse er for snævert skåret.

8. Det er nødvendigt at sikre armens årer med ligaturer (ombinding) (5). For hos mange mennesker passer åren ikke smukt sammen med vævet, der skjuler den. Idet vævet er fedtet, (er det ikke sikkert) at snittet i de to (åren og vævet) mødes. For det hænder at den tildækkede vene sprøjter blod ud og at blodstrømmen hindres; hos mange dannes pus af denne grund (6).

Det synes således, at samme kirurgiske indgreb giver to skader: smerte hos den behandlede og meget vanry for den behandlende. Det anbefales, at dette (ombinding) finder sted på alle (vener).

9. De følgende instrumenter er nødvendige for kirurgien og nødvendigt for den studerende at være fortrolig med. Det er således, at enhver (kan) bruge tandtænger og uvulatænger (7). Brugen af disse forekommer at være enkel.

10. Svulster (bylder, abscesser) og sår (8), som er blandt de alvorligere sygdomme, er det den vigtigste kunst at kunne fjerne og ligeledes (at kunne) forhindre abscesserne. Ved abscesser skal man søge at indskrænke dem til den mindst mulige udstrækning og gøre dens konsistens ensartet. For hvis den (abscessen) ikke er ensartet i konsistensen, er der fare for at den brister, og at såret bliver vanskeligt at behandle. Det er nødvendigt, at den modner ensartet, at den modnende absces ikke spaltes for tidligt, og at den ikke tillades at perforere spontant. Midlerne til at få den til at modnes jævnt er omtalt andre steder.

11. Det synes som om bylder har fire måder at sprede sig på. Den første er i dybden, det er de fistuløse. De er udstrakte langt i dybden og udhulede indefra. De andre går opad og danner mere væv. Den tredje slags breder sig til siden. Disse kaldes de herpetiske. Der er en fjerde måde, og den alene forekommer at være den naturlige måde at udbrede sig på (9). Dette er hvad der kan ske med vævet, og alle disse hændelser er fælles i henseende til at vokse sammen (10). Symptomerne på disse er blevet påpeget andetsteds og også den omhu der er nødvendig for at det, der er vokset sammen, kan løses op. Og er et sår fyldt op (granuleret til) eller udhulet (der er dannet en kavitet) eller har det bredt sig til siderne, så berettes der om symptomerne på dette andre steder.

12. Om omslag således. Hvis anvendelse af omslag på det syge sted forekommer at være nødvendig, tilpas et linnedomslag nøjagtigt til læsionen, og anvend et blødgørende omslag i en kreds omkring såret (11). Denne anvendelse af omslag er lege artis og er i stand til at afhjælpe det meste. For kraften i det, der er anbragt rundt om, synes at hjælpe på såret, mens linnedet beskytter det. Sådan bør nu anvendelsen af disse (omslagene) være.

13. Hvad angår de tidspunkter, hvor det er nødvendigt at anvende disse midler, og hvorledes man skal lære egenskaberne at kende ved de ting, der er beskrevet i det foregående, dette (område) er blevet udeladt, da det fører længere ind i udøvelsen af lægegerningen og er for den, der er langt fremme i kunsten.

14. Hertil hører også den kirurgiske indsats overfor skader, der er opstået i krig, herunder fjernelse af pile. Med hensyn til at studere dette er der i byen ringe anvendelse for disse færdigheder i praksis. For det er sjældent, at der i hele ens tid opstår borgerkrig eller anden krig. Men de (skaderne) opstår uafbrudt og hele tiden blandt lejetropper. Det er derfor nødvendigt at den, der vil udføre denne form for kirurgi, gør militærtjeneste og har været med på ekspeditioner i udlandet. For således vil han kunne være trænet i denne færdighed. Det mere tekniske i sagen synes at være sagt. Den største del af kunsten er at have tilegnet sig kendskab til tegnene på våbnes tilstedeværelse (i legemet) og selve kirurgien vedrørende dette. Hvis dette er tilfældet, vil en såret mand ikke blive overset, når han ikke er blevet opereret på passende vis. Alene den, der kender symptomerne kan operere ordentligt. Om alt dette er der skrevet andre steder.

Om oversættelsen

Den græske tekst er primært oversat fra Loeb's udgave (se litteratur). Oversættelsen er forsøgt hold så tæt op ad originalen som muligt. Ord i parentes er indsat for at tydeliggøre sammenhængen. Alle vanskelige steder er konfereret med Littrés tekst og oversættelse og med Fuchs' oversættelse.

Summary

Anders Frøland: Hippocrates' treatise Physician

This small treatise does not appear to have been published in Danish in its entirety. It gives a vivid picture of the physician in ancient Greece. The well known first chapter describes the attitudes and attributes of the doctor. It goes on discussing in some detail how the light should be in the surgery, the instruments to be used, the preparations of bandages and drugs, and the use of cupping instruments. The author stresses both the needs of the patient and the necessity of the physician's dignity and integrity.

Noter

1. Denne sætning er meget vanskelig: Meningen kan være, at man kun i sjældne tilfælde kan tillade sig at anvende den samme behandling flere gange. Ellers må man variere behandlingen for at bevare patienternes tillid. Fuchs: Hat er freie Hand, so muss er genau zusehen; denn dieselben Handlungen sind bei denselben Personen nur dann beliebt, wenn sie selten geschehen. Littré: Qu'il se règle sur la licence qui lui donne le malade; car les mêmes choses se présentent rarement aux mêmes personnes sont bienvenues. Potter: Let him look to the liberty of action that is his; for the same things, if done but seldom to the same patients, are appreciated. Potter tilføjer: The only thing scholars agree upon about this passage is its difficulty.
2. Uklar sætning (Potter, Littré, Fuchs). Meningen kan være, at lejer skal være af en højde, der passer patienten og/eller lægen, jfr. nedenfor. Fuchs: Die Stühle seien an Höhe einander möglichst gleich, damit sie der Körperform der Patienten entsprechen. Littré: Les sièges, autant que possible, seront de hauteur égale, afin que le médecin et le patient soient de niveau. Potter: The couches should be level in their heights as far as possible, so that they will be convenient.
3. Her må forfatteren hentyde til åreladning
4. Littré læser élkesthai trækkes, Potter dékesthai, modtages. Førstnævnte forekommer at give bedst mening i sammenhængen.
5. Det er usikkert, hvad der menes hermed. Det kan næppe være anlæggelse af ligaturer til underbinding, da indgrebet som vi forstår det i dag, sikkert ikke egne sig for de begyndere, som teksten henvender sig til. Gotfredsen (1964) angiver i øvrigt, at Hippokrates ikke kendte til underbinding. Fuchs oversætter "durch binden festhalten", Littré "assujetties avec des ligatures", Potter "with ligatures". Set ud fra en faglig synsvinkel kan der måske menes en omsnøring, der standser blodstrømmen ved kompression. Eller måske mest sandsynligt anlæggelse af stase ovenfor stedet for åreladningen, som det er kendt i århundreder. Herved er man sikrere på at ramme venen og få blodet til at løbe.
6. Fuchs og Littré har ordvalg, der betyder, at venen svulmer op og derved blokerer for blodstrømmen. Det anvendte verbum (ekphysáo) kan imidlertid også betyde sprøjter ud. Blodstrømmen hindres, fordi snittet i venen og i huden ikke ligger på samme sted, jfr. den foregående sætning.
7. Det omtales ikke, hvad formålet er med dette instrument er. Fuchs omtaler i en note denne tang som en, der er beregnet til at fatte om epiglottis, men det er næppe rigtigt.
8. Forfatteren anvender to udtryk her, phyma og hélkos. Phyma betyder vækst, svulst, tumor. I den foreliggende tekst er der tydeligvis tale om abscesser, bylder. Hélkos betyder sår, også inficeret sår. I denne oversættelse er valgt danske udtryk, der forekommer rigtige i sammenhængen.
9. Fuchs angiver, at der her må mangle oplysninger om den fjerde måde, abscesser kan udbrede sig på. Der er i hvert fald ingen indholdsmæssig sammenhæng med det følgende.
10. Stedet uklart, oversættes forskelligt.
11. Der skelnes mellem to slags omslag. Et fremstillet af linned (othónion) til at lægge på selve det syge sted og kataplasmer, der kan være grødomslag, til at blødgøre vævet.

Litteratur

Aggebo, A. Hvorfor altid den Hippokrates? Universitetsforlaget i Aarhus. Aarhus 1964. p. 87

Frøland, A. Hippokrates og de syv kompetencer. Dansk Medicinhistorisk Årbog 2005. p. 21.

Gotfredsen, Edv. Medicinens Historie. 2. udgave. Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck. København 1964. p. 68.

Hippocrates vol. VIII. Edited and translated by Paul Potter. Loeb Classical Library no. 482. Harvard University Press. Cambridge Mass. 1995 (græsk og engelsk tekst). pp. 297-315.

Hippokrates, Sämtliche Werke ins Deutsche übersetzt und ausführlich kommentiert von Dr. Robert Fuchs. Erster Band. H. Lüneburg Verlag. München 1895. pp. 40-46.

Oeuvres Complètes d'Hippocrate, Traduction nouvelle avec le texte grec en regard, collationé sur manuscrits et toutes les éditions; accompagnée d'une introduction, de commentaires médicaux, de variants et de notes philologiques, Suivie d'une table générale de matières; par É. Littré. Tome I-X. Chez J. B. Ballière. Paris 1839-61. Tome neuvième. pp. 198-221. Hele værket findes på www.bium.univparis5.fr/histmed/debut.htm

Wiberg, J. Oldgræsk Lægevidenskab. Et Overblik. Medicinsk-historisk Studie. Levin & Munksgaard. København 1931. pp. 39-40.